

JÓZEF BAKALARZ TChr

NOWY KODEKS PRAWA KANONICZNEGO A DUSZPASTERSTWO MIGRANTÓW

Zrozumiałe jest, że ogłoszony przez papieża Jana Pawła II w dniu 25.01.1983 r. Kodeks Prawa Kanonicznego w całości dotyczy wszystkich wiernych w Kościele, a więc również migrantów. Powstaje jednak pytanie, czy ma on jakieś specyficzne odniesienie do tej kategorii ludzi oraz ich duszpasterstwa?

W odpowiedzi łatwo zauważyć dwa podstawowe fakty. Z jednej strony kodeks nie zawiera usystematyzowanego bloku przepisów w tej dziedzinie, jak np. w odniesieniu do działalności misyjnej Kościoła (ks. III, tyt. II, kan. 781-792), ale z drugiej znajdujemy w nim szereg przepisów, które dotyczą problematyki duszpasterstwa migrantów, ukazując ją w nowym i znacznie pełniejszym świetle, niż to czynił kodeks z 1917 r.

Omawianą tu problematykę można sprowadzić do czterech zasadniczych zagadnień, a mianowicie do stanowiska nowego kodeksu wobec: prawodawstwa specjalnego w dziedzinie duszpasterstwa migrantów, pozycji prawnej migrantów w Kościele, zasad duszpasterstwa wśród migrantów oraz struktur duszpasterstwa migracyjnego.

1. KODEKS A PRAWODAWSTWO SPECJALNE

Jak wiadomo, szczegółowa regulacja prawna dotycząca duszpasterstwa migrantów w całym Kościele stanowi od dawna dziedzinę prawa specjalnego, czyli dotyczącego jedynie określonej kategorii wiernych, a w omawianym tu przypadku właśnie migrantów. Regulacja ta, znajdująca się poza ogólną kodyfikacją prawa, jest zawarta przede wszystkim w wydanej przez papieża Piusa XII konstytucji apostolskiej *Exsul Familia* z 1.08.1952 r.¹ Dokument ten, nazywany powszechnie „Wielką Kartą” duszpasterstwa migracyjnego, nie stracił swego znaczenia i prawnego waloru po wydaniu kolejnych dokumentów w tej dziedzinie. Jednakże jego prze-

¹ AAS 44:1952 s. 649—704.

pisy odnowił Paweł VI w motu proprio *Pastoralis migratorum cura* z 15.08.1969 r.² oraz Kongregacja Biskupów w instrukcji *De pastoralis migratorum cura* z 22.08. tegoż roku.³ Kilka dokumentów o charakterze normatywnym wydała w tej materii również Papieska Komisja dla Spraw Duszpasterstwa Migrantów i Turystów⁴.

Z treści kan. 6 § 1-2 oraz z kan 20 wynika, że nowy kodeks w zasadzie nie znosi wspomnianego prawodawstwa specjalnego z wyjątkiem tych jego przepisów, które są sprzeczne z prawem ogólnym. Oznacza to, że w swym trzonie dotychczasowe prawodawstwo specjalne obowiązuje nadal, dopóki nie zostaną wydane nowe i szczegółowe przepisy wykonawcze do obowiązującego kodeksu. Mając to na uwadze, można zapytać o pozytywny stosunek nowego kodeksu do zagadnienia duszpasterstwa migrantów. Jako podstawowy zbiór praw Kościoła zawiera on prawo uniwersalne, zwyczajne i najczęściej tylko „ramowe”⁵. Respektując zasadę pomocniczości prawodawca kodeksowy pozostawia bowiem szereg dziedzin społecznego życia kościelnego do regulacji prawnej poza tym zbiorem, a mianowicie w ramach prawa specjalnego, bądź w normatywnych aktach wykonawczych (dekrety ogólne, instrukcje), czy wreszcie w dowartościowanym obecnie prawodawstwie partykularnym. Z tej racji kodeks nie zawiera usystematyzowanych i szczegółowych przepisów o duszpasterstwie migrantów, którego zresztą nie chce on radykalnie i sztucznie oddzielać od ogólnego duszpasterstwa w diecezji.

Mimo takich założeń nowy kodeks w zdecydowanie szerszym zakresie, niż to czynił jego poprzednik z 1917 r., uwzględnia problematykę duszpasterstwa migracyjnego, która zajmuje w nim nawet szczególne miejsce⁶. Kodeksowe przepisy w tej materii spełniają dwa ważne zadania. Po pierwsze, przyjmują one od prawodawstwa specjalnego najbardziej istotne postanowienia dotyczące duszpasterstwa migracyjnego włączając je w system prawodawstwa ogólnego i zwyczajnego. Po drugie, wytyczają one w tej dziedzinie fundamentalne zasady i normy, stano-

² Tamże 61:1969 s. 601—603.

³ Tamże 61:1969 s. 614—643.

⁴ Decr. *De Cleri transitu ab una ad aliam dioecesim secundum Concilium Oecumenicum Vaticanum II* z 29 VI 1974. „On the Move” 4:1974 nr 2 s. 9—12; *Lettera Chiesa e mobilità umana* z 25 V 1978. AAS 70:1978 s. 357—373; *Ins'tr. Pastorale degli emigranti* z 26 V 1978. „On the Move” 8:1978 nr 1 s. 73—94; Decr. *Pro materna* z 19 III 1982. AAS 74:1982 s. 742—745.

⁵ M. Castellano. *Motivazioni, storia, elaborazione del nuovo Codice di Diritto Canonico*. „L'Osservatore Romano” 2 VI 1983 s. 5.

⁶ J. Beyer. *Le nouveau Code de Droit Canonique et la pastorale de la mobilité*. „On the Move” 13:1983 nr 3 s. 3.

wiące odtąd trwałą podstawę dla szczegółowych ustaleń przyjętych w prawodawstwie specjalnym i partykularnym.

Chcąc bliżej poznać stanowisko kodeksu w omawianej sprawie, należy prześledzić jego przepisy, które nie tylko wprost i wyraźnie (*explicite*), ale i pośrednio (*implicite*) odnoszą się do zagadnienia duszpasterstwa migrantów. Zwłaszcza przy interpretacji tych drugich przepisów nader pomocne są wspomniane wyżej przepisy prawodawstwa specjalnego.

2. MIGRANCI W KOŚCIELE

Przy analizie nowych przepisów trzeba mieć na uwadze przyjętą w kodeksie eklezjologię, zaczerpniętą z dokumentów Soboru Watykańskiego II, której elementy zostały już wcześniej uwzględnione w posoborowych dokumentach dotyczących duszpasterstwa migracyjnego. Według tej eklezjologii, „przetłumaczonej” w kodeksie na język kanonistyki⁷, Kościół jest ludem Bożym pielgrzymującym na ziemi, przebywającym na tułaczce i zdążającym do ojczyzny niebieskiej⁸. Także z tej racji Kościół jest dziś bardziej niż kiedykolwiek uwrażliwiony na społeczne, uniwersalne zjawisko migracji ludzkich⁹. Prawodawca kodeksowy, inspirowany wezwaniem soborowego dekretu *Christus Dominus* (nr 18), wziął dlatego pod uwagę specyficzną sytuację społeczną i duszpasterską wszelkich kategorii ludzi wędrujących oraz żyjących poza własnym środowiskiem etniczno-kulturowym. Świadczą o tym zawarte w kodeksie liczne dyspozycje prawne dotyczące tych ludzi, określonych jednak różnorodnymi i specyficznymi terminami. I tak kodeks mówi o: podróżnych (kan 13 § 2-3), przybyszach (kan. 100), tułaczach (kan. 100, 107 § 2), przesiedleńcach (kan. 271 § 1-2, 272), wygnańcach (kan. 412, 529 §1, 539, 568), zesłańcach (kan. 539), podróżujących statkami (kan. 566 § 1, 568), migrantach (kan. 568), uchodźcach (kan. 568), koczownikach (kan. 568), robotnikach i studentach zagranicznych (kan. 792), pielgrzymach (kan. 1233), a także o zamieszkałych na tym samym terytorium wiernych odrębnego języka, narodowości lub obrządku (kan. 383 § 2, 479 § 2, 518). O nich też m.in. myśli prawodawca, gdy mówi o specyficznych grupach osób, o zespołach lub wspólnotach wiernych (kan. 476, 479 § 2, 545 § 2, 560).

Jak widać, kodeks posługuje się w tej dziedzinie różnorodną terminologią. Tylko trzy spośród tych pojęć: przybysz (*advena*), podróżny (*pere-*

⁷ Joannes Paulus II. Const. ap. „Sacrae disciplinae leges” z 24 I 1983. W: *Codex Iuris Canonici*. Poznań 1984 s. 6—17.

⁸ *Konstytucja dogmatyczna o Kościele „Lumen gentium”* nr 6, 9.

grinus) i tułacz (*vagus*), są prawnie określone w kan. 100. Pozostałe zaś kodeks używa w znaczeniu potocznym lub pastoralnym¹⁰. Rozmaitością terminologii prawodawca podkreśla tutaj różnorodność sytuacji, w jakich znajdują się ludzie wędrujący, wśród których naczelne miejsce zajmują migranci. Z dokumentów prawodawstwa specjalnego wyraźnie wynika, że pojęcie migranta ma charakter nadrzędny i obejmuje niemal wszystkie wymienione wyżej kategorie ludzi wędrujących¹¹.

Liczne wzmianki kodeksu o migrantach świadczą, że prawodawca świadomie wskazuje na ich obecność w Kościele oraz na ich pełnoprawną pozycję jako wiernych. Zgodnie bowiem z ogólnymi normami kodeksu katolicy migranci są przez chrzest wszczępieni w Chrystusa, stanowiąc razem z innymi lud Boży i z tej racji uczestniczą oni na swój sposób w proroczym, kapłańskim i królewskim posłannictwie Chrystusa (kan. 204). Łącząc się zaś z Nim więzami wiary, sakramentów i zwierzchnictwa kościelnego migranci pozostają w pełnej wspólności Kościoła katolickiego (kan. 205) i są całkowicie zrównani co do godności i działania z wszystkimi innymi wiernymi (kan. 208), gdyż w Kościele nie ma żadnej nierówności ze względu na rasę, przynależność narodową czy stan społeczny¹². W praktyce oznacza to, że migranci — traktowani często w społecznościach kościelnych jako obcy — przez sam fakt przynależności do uniwersalnego Kościoła nie są nigdzie ludźmi obcymi, ale wszędzie gdzie aktualnie przebywają, są jak u siebie w domu¹³ i tak też powinni być traktowani.

Potwierdzeniem i gwarancją tej podstawowej równości jest zamieszczony w kodeksie katalog praw i obowiązków wiernych w Kościele. Ta „fundamentalna karta” nowego prawa dotyczy wszystkich wiernych, a więc również migrantów. Co więcej, dla migrantów ma ona wyjątkowe znaczenie, gdyż w każdej społeczności kościelnej pozwala im czuć się domownikami i braćmi wśród braci. W omawianym katalogu warto zwrócić uwagę na te prawa i obowiązki wiernych, które mają szczególne znaczenie w warunkach migracyjnych, o czym świadczą wcześniejsze deklaracje z tej dziedziny, zawarte w dokumentach prawodawstwa specjal-

⁹ J. Bakalarz. *Współczesna migracja w świetle dokumentów Kościoła*. „Collectanea Theologica” 54:1984 nr 1 s. 137—148.

¹⁰ T. Bertone. *La nozione „vagi”, di „peregrini” e di „migrantes” nel nuovo Codice di Diritto Canonico*. „Servizio Migranti” 19:1983 s. 401—404.

¹¹ Instr. *De pastoralis migratorum cura* nr 15; *Chiesa e mobilità umana* nr 2

¹² *Lumen gentium* nr 32; *Dekret o działalności misyjnej Kościoła „Ad gentes divinitus”* nr 8; *Pastorale degli emigranti* II nr 1, III nr 7.

¹³ *Chiesa e mobilità umana* nr 23.

nego¹⁴. Na równo z innymi wiernymi migrantom przysługuje przede wszystkim prawo do aktywnego uczestniczenia w życiu Kościoła powszechnego i lokalnego oraz do realizowania jego misji w świecie (kan. 208, 209, 216).

Z tego fundamentalnego obowiązku i uprawnienia wynikają następne, a mianowicie: prawo do czynnej współpracy w dziele ewangelizacji (kan. 211, 225), prawo przedstawiania pasterzom Kościoła swoich potrzeb, życzeń i opinii (kan. 212 § 2—3), a zwłaszcza doniosłe prawo do opieki duchowej ze strony tych pasterzy (kan. 213). To ostatnie prawo, akcentowane w kilku miejscach kodeksu (kan. 383 § 1, 529 §1, 771 § 1), powinno być realizowane z uwzględnieniem etniczno-kulturowej specyfiki poszczególnych grup migrantów¹⁵. Właśnie z tej racji migrantom — podobnie jak innym wiernym — przysługuje prawo do własnej liturgii obrządkowej (kan. 214, 372 § 2, 383 § 2) bądź — w przypadku wspólnoty obrządku — do liturgii zachowującej specyficzne dla danej grupy wiernych odrębności językowe i kulturowe. Potwierdza to generalnie kan. 214, który mówi o prawie „podążania własną drogą życia duchowego”, zgodnego z kulturą i tradycjami swojego narodu (por. kan. 248)¹⁶.

Z powyższymi uprawnieniami łączy się prawo do wychowania chrześcijańskiego, które powinno być dostosowane do właściwości wrodzonych, kultury i ojczystych tradycji poszczególnych narodów i grup wiernych. Jest to oczywiste tym bardziej, że prawo i obowiązek wychowania dzieci należy w pierwszym rzędzie do rodziców, którym też z tego tytułu przysługuje uprawnienie do dobierania odpowiednich środków oraz instytucji wychowawczych, a w szczególności szkół¹⁷.

Wśród innych uprawnień migrantów warto wspomnieć: prawo do swobodnego zakładania stowarzyszeń i kierowania nimi, a także odbywania zgromadzeń (kan. 215); prawo podejmowania inicjatyw apostołskich (kan. 216); prawo do uczestniczenia w różnego rodzaju strukturach kościelnych, jak np. w radach duszpasterskich, oraz prawo do partycypowania w hierarchicznym apostołacie Kościoła (kan. 229—230)¹⁸.

¹⁴ *De pastoralis migratorum cura* nr 5—11; *Chiesa e mobilita umana* nr 17—18; *Pastorale degli emigranti* I nr 5, II nr 1.

¹⁵ G. Feliciani. *Diritti e doveri dei fedeli in generale e dei laici in specie*. „Servizio Migranti” 19:1983 s. 388—389; Beyer, jw. s. 4—12; zob. P. Ciprotti. *I laici nel nuovo Codice di Diritto Canonico* W: *Il nuovo Codice di Diritto Canonico*. Roma 1983 s. 107—117.

¹⁶ A. Bonnet. *Il diritto — dovere fondamento del fedele migrante*. „On the Move” 13:1983 nr 3 s. 66—102.

¹⁷ *Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim* „*Gravissimum educationis*” nr 1, 3; kan.: 217, 226 § 2, 793, 795, 797, 1136.

¹⁸ Beyer, jw. s. 11.

Spośród fundamentalnych obowiązków wiernych w Kościele do migrantów odnosi się szczególnie jeden, a mianowicie, aby w swym życiu i postępowaniu „zachowali zawsze wspólnotę z Kościołem” (kan. 209 § 1), wypełniając z pilnością inne „obowiązki, którymi są związani wobec Kościoła powszechnego, jak i partykularnego, do którego należą zgodnie z przepisami prawa” (kan. 209 § 2; por. kan. 529 § 2).

3. PRAWNE ZASADY DUSZPASTERSTWA MIGRANTÓW

Nowe prawo ma, jak wiadomo, charakter wybitnie pastoralny, a jego głównym celem jest realizowanie na właściwy sobie sposób zbawczego posłannictwa Kościoła, które ma obejmować nie tylko wszystkich wiernych, lecz także powinno rozciągać się na cały świat.¹⁹

Jest rzeczą oczywistą, że duszpasterskim posłannictwem Kościoła są objęci również migranci i inne kategorie ludzi wędrujących. Jednakże nowy kodeks uznaje specyficzną sytuację duszpasterską migrantów, zaliczając ich do tych, „którzy ze względu na warunki życia nie mogą dostatecznie korzystać z ogólnej i zwyczajnej opieki pasterskiej albo są jej całkowicie pozbawieni” (kan. 771 § 1)²⁰. Przepis ten jest dosłownie zaczerpnięty z soborowego dekretu „*Christus Dominus*” (nr 18), który poleca otoczyć specjalną troską (*peculiaris sollicitudo*) rzesze migrantów, uchodźców i wygnańców oraz inne kategorie ludzi wędrujących.

Właściwym kluczem do zrozumienia racji bytu i specyfiki duszpasterstwa migrantów jest kultura. Nowy kodeks jest właśnie otwarty na kulturę i na dziedzictwo kulturowe narodów i każdej grupy etnicznej, co wyraża przyjęta w nowym prawie i na różny sposób wcielona w jego normach kościelna zasada „jedności w wielości”: jedności wiary, sakramentów, zwierzchnictwa kościelnego i duchowego życia uniwersalnej wspólnoty²¹; wielości i odrębności w strukturze organizacyjnej kościołów lokalnych i partykularnych, w drugorzędnych sprawach dyscypliny kościelnej oraz w różnorodności form życia i działalności kościelnej²². W myśl tej zasady kodeks uznaje duszpasterstwo migrantów i szanuje jego odrębność obrządkową²³, a w pewnych granicach także narodową lub

¹⁹ G. Canestri. *Linee pastorali del nuovo Codice di Diritto Canonico*. W: *Il nuovo Codice* s. 536—551.

²⁰ Por. kan. 383 § 1, 568; motu proprio *Pastoralis migratorum cura* s. 602.

²¹ Kan.: 205, 254 § 1, 364, 368, 386 § 2, 591.

²² Kan.: 248, 294, 342, 383 § 2, 440 § 1, 512 2; por. Bakalarz. *Uniwersalizm a odrębności etniczno-kulturowe w Kościele*. „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 28:1981 z. 5 s. 131—146.

²³ Kan.: 372 § 2, 283 § 2, 479 § 2, 518.

językową²⁴. Między innymi z myślą o tym duszpasterstwie prawodawca aprobeuje i zaleca adaptację działalności duszpasterskiej do kultury i mentalności poszczególnych grup i wiernych²⁵.

Dla rozszerzenia możliwości i ułatwienia duszpasterstwa wiernych wymagających specjalnej troski, w tym głównie migrantów, kodeks zrewidował w pewnej mierze zasady terytorialnej i personalnej organizacji kościelnej. Obie określają, jak wiadomo, przynależność wiernych do poszczególnych wspólnot kościelnych, a równocześnie zakres odpowiedzialności pasterzy wobec wiernych. Wprawdzie nowe prawo uznaje w dalszym ciągu zasadę terytorialności za pierwszorzędną i zwyczajną, jednakże dokonuje ono równocześnie jej reinterpretacji. Według kodeksu terytorium nie stanowi bynajmniej istotnego elementu diecezji lub parafii, ale jest jedynie elementem przypadłościowym, czyli zewnętrznym kryterium określającym wspólnotę wiernych. Ma ono przy tym charakter relatywny, gdyż może być zastąpione jakimś kryterium personalnym²⁶. Niezależnie od tego zasada terytorialności została w kodeksie bardziej uelastyczniona i to właśnie z myślą o migrantach. Owo uelastyczenie jest zwrócone w dwóch kierunkach: do wewnątrz wspólnoty lokalnej i na zewnątrz niej. Gdy idzie o ten pierwszy kierunek, prawo poleca, aby każda lokalna wspólnota Kościoła była otwarta na przybyszów. Dlatego miejscowy pasterz ma obowiązek otoczyć opieką „wszystkich wiernych powierzonych jego pieczy, bez względu na ich wiek, pozycję czy narodowość, zarówno stałych mieszkańców, jak i tych, którzy czasowo przebywają na jego terytorium”²⁷. Co więcej, imigrantami powinien on zająć się w sposób szczególny, rozciągając swą pasterską troskę także na przybyszów innych wyznań chrześcijańskich oraz innych religii²⁸.

Według nowego kodeksu zasada terytorialności nie może jednak stanowić sztucznej bariery ograniczającej działalność kościelnych wspólnot lokalnych na zewnątrz. Owszem, również w tym kierunku wspólnoty te powinny być otwarte, współpracując z innymi wspólnotami lokalnymi²⁹, a zwłaszcza wspierając na różny sposób własnych rodaków, którzy znajdują się poza własną wspólnotą etniczno-kulturową³⁰. Z tej właśnie racji

²⁴ Kan.: 518, 568.

²⁵ Kan.: 248, 779, 787 § 1, 1072, 1120.

²⁶ Kan. 12—13; *Principia quae Codicem Iuricem Iuris Canonici recognitionem dirigit* nr 8. „Communicationes” 1:1967 s. 84.

²⁷ Kan. 383 § 1; por. kan.: 372 § 1—2, 518, 545 § 2.

²⁸ Kan. 383 § 2—4; Beyer, jw. s. 13—14.

²⁹ Kan.: 342, 431 § 1, 434; zob. S. Congr. Clericis. *Notae directivae Postquam Apostoli* z 25 III 1980. AAS 72:1980 s. 343—364.

³⁰ Por. *De pastoralis migratorum cura* nr 23, 25—28; *Chiesa e mobilità umana* nr 26, 38; *Pastorale degli emigranti II* nr 2.

nowe prawo daje miejscowym duszpasterzom szereg uprawnień duszpasterskich i jurysdykcyjnych wobec swych podwładnych znajdujących się poza swym terytorium³¹. Wynika stąd wniosek, że zasada terytorialności ma być w służbie wszystkich wiernych, w tym także migrantów.

Głównie z myślą o duchowej korzyści tych ostatnich Kościoł przyjął również zasadę personalną organizacji wspólnot kościelnych. I chociaż nowy kodeks uznaje tę zasadę za drugorzędną i nadzwyczajną, to jednak pozwala on swobodniej i w szerszym zakresie, niż to było w starym kodeksie, ustanawiać wspólnoty duszpasterskie według kryterium odmiennego obrządku, języka lub narodowości³². Na erekcję parafii personalnej dla migrantów biskup diecezjalny nie potrzebuje specjalnego indultu Stolicy Apostolskiej, lecz wolno mu to uczynić swobodnie, ilekroć uzna, że tego typu parafia zagwarantuje bardziej skuteczne duszpasterstwo wiernych³³. Wyrazem dowartościowania zasady personalnej jest uznanie w kodeksie różnorodnych form organizacji duszpasterstwa migracyjnego, o czym będzie mowa w pkt. 4.

Innym przejawem pozytywnego stosunku nowego kodeksu do duszpasterstwa migrantów jest przyjęta w nim — wspomniana już wyżej — zasada współpracy duszpasterskiej pomiędzy różnymi kościołami partykularnymi. Prawodawstwo specjalne i praktyka potwierdzają, że ważnym przedmiotem tej współpracy jest duszpasterstwo migrantów. Właśnie m.in. z myślą o nim prawodawca poleca zapoznawać alumnów w seminariach z bardziej palącymi potrzebami całego Kościoła (kan. 256 § 2), a kapłanom zamierzającym udać się do innego kraju nakazuje zapewnić specjalne przygotowanie językowe i duszpasterskie (kan. 257 § 2). Temu samemu celowi mają służyć przepisy, które ułatwiają wyjazd kapłanów do innych krajów oraz ułatwiają im tam inkardynację (*ipso iure*)³⁴. Z ogólnie sformułowanych przepisów kodeksu o statusie osobowym kapłanów wynika, że duszpasterze migrantów, chociażby nie byli inkardynowani w diecezji, w której pracują, posiadają tam w zasadzie te same prawa i obowiązki co kapłani miejscowi³⁵.

Nowy kodeks zawiera też sporo przepisów, które ułatwiają sprawowanie duszpasterstwa wśród migrantów. Wystarczy tu wspomnieć kan. 764, który pozwala kapłanom przepowiadać „wszędzie” słowo Boże, czy kan. 967 § 2, który przy zachowaniu pewnych warunków umożliwi kapłanom w całym świecie spowiedź migrantów w ich ojczystym języku.

³¹ Kan.: 91, 100, 136, 503 § 1, 764, 967 § 2, 1017.

³² Kan.: 372 § 1—2, 383 § 2, 518.

³³ Kan. 515 § 2 oraz kan. 518.

³⁴ Kan. 268 § 1, 271 § 1—3; por. *De cleri transitu* s. 9—12.

³⁵ Por. kan. 281 § 1—2, 498, 2°; *Postquam apostoli* nr 26—29.

W odniesieniu do ludzi wędrujących mogą mieć również częstsze zastosowanie przepisy, które w nadzwyczajnej sytuacji pozwalają osobom świeckim asystować przy zawieraniu małżeństw (kan. 1112)³⁶.

4. STRUKTURA DUSZPASTERSTWA MIGRANTÓW

Zgodnie z obowiązującym prawem specjalnym i wytworzoną praktyką w Kościele istnieją różnorodne struktury duszpasterstwa migrantów, funkcjonujące na trzech płaszczyznach organizacji kościelnej: uniwersalnej, krajowej i diecezjalnej³⁷. Powstaje pytanie, czy i na ile struktury te znajdują swe potwierdzenie w nowym kodeksie?

Otóż, gdy idzie o wymiar uniwersalny organizacji duszpasterstwa migrantów, kodeks jej nie wspomina, gdyż zawiera on jedynie dwa kano-ny na temat Kurii Rzymskiej, zaznaczając przy tym, że strukturę i kompetencje tej instytucji określają przepisy specjalne (kan. 360). W ten sposób niniejszy przepis pośrednio respektuje również dotychczasowe struktury duszpasterstwa migracyjnego, a więc najwyższą kompetencję w tej dziedzinie Kongregacji Biskupów oraz złączonej z nią Papieskiej Komisji dla Spraw Duszpasterstwa Migrantów i Turystów³⁸.

Na płaszczyźnie krajowej sprawami duszpasterstwa migrantów mogą zajmować się synody partykularne (od strony ustawodawczej) oraz konferencje biskupów. Celem tych drugich jest wspólne wypełnienie przez biskupów pewnych zadań pasterskich dla wiernych ich terytorium „głównie przez odpowiednio przystosowane do bieżących okoliczności czasu i miejsca formy i sposoby apostolatu” (kan. 447). Idzie tu m.in. o specjalny apostolat migrantów, co potwierdza kan. 792, według którego „konferencje biskupów powinny inicjować i popierać poczynania, dzięki którym osoby, przybywające z terenów misyjnych dla podjęcia pracy lub odbycia studiów, doznały braterskiego przyjęcia i wsparcia”.

Tym ostatnim przepisem kodeks akcentuje nowy i palący problem imigrantów z krajów misyjnych. Sprawę zaś odpowiedzialności konferencji biskupów za innych migrantów uznaje on za coś oczywistego³⁹, tym bardziej że większość konferencji posiada od dawna specjalną komisję dla spraw duszpasterstwa migrantów (por. kan. 451).

Specyficzną instytucją pastoralną, działającą w ramach określonego kraju lub regionu, jest prałatura personalna, którą eryguje Stolica Apos-

³⁶ Beyer, jw. s. 17—19.

³⁷ Zob. *De pastoralis migratorum cura* rozdz. II—IV.

³⁸ Tamże nr 16—17; Paulus VI. M.p. *Apostolicae caritatis* z 19 III 1970. AAS 62:1970 s. 193—197.

³⁹ Dekret *Christus Dominus* nr 18; *De pastoralis migratorum cura* nr 22—24

tolska po wysłuchaniu zainteresowanej w tej sprawie konferencji biskupów⁴⁰. Zadaniem tej instytucji jest m.in. prowadzenie „specjalnych dzieł duszpasterskich lub misyjnych” bądź praca „wśród różnych grup społecznych” (kan. 294). Prawodawstwo specjalne wskazuje, że prałatury mogą działać także w środowiskach migrantów⁴¹. Trzeba tu jednak wyjaśnić, że prałatura personalna nie stanowi kościoła partykularnego, ale jest jedynie szczególnego rodzaju stowarzyszeniem, złożonym z kapłanów i diakonów należących do duchowieństwa diecezjalnego, a ewentualnie także z dokooptowanych współpracowników świeckich, którzy pod kierownictwem prałata jako ordynariusza mogą prowadzić swą działalność duszpasterską w ramach poszczególnych diecezji za zgodą ich biskupów⁴².

Zasadniczym terenem i środowiskiem duszpasterstwa migrantów jest kościół partykularny, czyli diecezja lub inne zrównane z nią części ludu Bożego. Z reguły kościół partykularny „obejmuje wszystkich wiernych” zamieszkałych na jego terytorium (kan. 372 § 1), a więc również migrantów. Jednakże Stolica Apostolska może erygować na tym samym terytorium kościoły partykularne „odrębne z racji obrządku wiernych lub innej podobnej racji” (kan. 372 § 2). Oznacza to, że w szczególnych okolicznościach kodeks przewiduje tworzenie — co potwierdza praktyka — diecezji personalnych przeznaczonych dla migrantów innego obrządku. Zawarta w kan. 372 § 2 wzmianka o „innej podobnej racji” zdaje się dopuszczać również zakładanie diecezji personalnych dla migrantów odrębnej narodowości i języka, choć z historii wiadomo⁴³, że Kościół był temu wyraźnie przeciwny.

W sytuacji gdy migranci przynależą do miejscowego kościoła partykularnego, ich pasterzem własnym jest biskup diecezjalny, który z racji urzędu powinien troszczyć się o nich na równi ze stałymi mieszkańcami (kan. 383 § 1). Ponieważ jednak migranci należą do tych wiernych, „którzy ze względu na warunki życia nie mogą dostatecznie korzystać z ogólnej i zwyczajnej opieki duszpasterskiej” (kan. 771 § 1), biskup diecezjalny ma obowiązek poszukiwać odpowiednich rozwiązań i środków, które by zaradziły szczególnym ich potrzebom⁴⁴.

Dla zapewnienia specjalnej opieki nad wszystkimi migrantami w diecezji nowe prawo przewiduje możliwość ustanowienia urzędu wikariusza

⁴⁰ Kan. 294—297; P. Marcuzzi. *Le prelatore personali nel nuovo Codice di Diritto Canonico*. W: *Il nuovo Codice* s. 129—133.

⁴¹ *De pastoralis migratorum cura* nr 53 § 1 nota 77.

⁴² Beyer, jw. s. 23—27.

⁴³ L. Thomassinus. *Vetus et nova Ecclesiae disciplina circa beneficia et beneficiarios*. T. 1. Venetiis 1773 p. I lib. I c. 29 nr 1.

⁴⁴ *Christus Dominus* nr 18, 23; kan. 383 § 2.

biskupiego. Kodeks kilkakrotnie wspomina ten urząd w odniesieniu do wiernych innego obrządku⁴⁵, a nadto dwa razy mówi o nim w odniesieniu „do pewnej grupy osób”⁴⁶. W tym drugim wypadku prawodawca ma na myśli m.in. wiernych odrębnego języka lub narodowości⁴⁷.

W nowym kodeksie odnajdujemy szeroką gamę organizacyjnych form duszpasterstwa migrantów w diecezji. Podstawową i zasadniczą jest tu parafia lokalna „obejmująca wszystkich wiernych określonego terytorium” (kan. 518). Proboszcz tej parafii ma przeto obowiązek troski o wszystkich wiernych, a więc również o przybyszów. Co więcej, tych ostatnich, czyli migrantów (*e patria exsules*), kan. 529 § 1 poleca proboszczowi w sposób szczególny (*peculiari diligentia prosequatur*)⁴⁸.

Innym rozwiązaniem organizacyjnym jest parafia personalna dla migrantów. W odróżnieniu od kodeksu z 1917 r., który w kan. 216 § 4 zakazywał tworzenia tych parafii bez specjalnego indultu Stolicy Apostolskiej⁴⁹, nowy kodeks zawiera przepis sformułowany pozytywnie, który tam, „gdzie jednak jest to wskazane” nie tylko pozwala, ale wręcz poleca „tworzyć [*constituantur*] parafie personalne, określone z racji obrządku, języka, narodowości wiernych jakiegoś terytorium” (kan. 518). W świetle przepisów nowego prawa parafia personalna dla migrantów jest w pełni kanoniczną parafią, której erekcję, zniesienie czy innowację kodeks powierza kompetencji biskupa diecezjalnego⁵⁰. Podobnie proboszcz personalny jest pełnoprawnym pasterzem własnym powierzonej mu parafii. Kan. 1110 rozstrzyga przy tym sporną w przeszłości kwestię dotyczącą kompetencji w dziedzinie asystowania przy zawieraniu małżeństw⁵¹. Stwierdza on mianowicie, że proboszcz personalny na mocy urzędu ważnie asystuje jedynie w granicach swej parafii tym osobom, z których przynajmniej jedna jest mu poddana.

Migrantów dotyczy również treść kan. 516 § 2, zgodnie z którym tam, „gdzie jakieś wspólnoty wiernych nie mogą być erygowane jako parafie lub parafie tymczasowe, biskup diecezjalny powinien w inny sposób [*alio modo*] zapewnić im pasterską opiekę”. Odpowiedzi na pytanie, jaki konkretnie jest ten „inny sposób” zapewnienia opieki duszpasterskiej migrantom, udzielają dokumenty prawodawstwa specjalnego, które oprócz

⁴⁵ Kan.: 383 § 2, 476, 479 § 2.

⁴⁶ Kan.: 476, 479 § 2.

⁴⁷ *Christus Dominus* nr 23.

⁴⁸ Por. kan. 771; *De pastoralis migratorum cura* nr 30 § 3.

⁴⁹ J. Bakalarz. *Parafia personalna dla migrantów w prawodawstwie powszechnym Kościoła Zachodniego*. Lublin 1978 s. 75—78.

⁵⁰ Kan. 515 § 2; L. dal Lago. *Parrocchia territoriale e parrocchia personale „Servizio Migranti”* 19:1983 s. 419—424.

⁵¹ Bakalarz. *Parafia personalna* s. 123—124, 128—129.

parafii personalnej wymieniają całą gamę innych form duszpasterstwa migrantów, a mianowicie: misję duszpasterską (*missio cum cura animarum*) czyli instytucję podobną do parafii personalnej, misję zwykłą (*missio sine cura animarum*) zwaną też kapelanią, urząd wikariusza parafialnego bądź jeszcze inne rozwiązanie⁵².

Uznanie tych alternatywnych — w stosunku do parafii — organizacyjnych form duszpasterstwa migrantów potwierdza generalnie kan. 568, który postanawia: „Dla tych, którzy ze względu na warunki życia nie mogą korzystać ze zwyczajnej posługi proboszczów, a więc dla migrantów, wygnańców, uchodźców, koczowników i podróżujących statkami, należy ustanowić, w miarę możliwości, kapelanów” Ten doniosły pastoralnie przepis potwierdza zapoczątkowaną przez konstytucję apostolską *Exsul Familia* instytucję kapelana zwanego misjonarzem migrantów⁵³. Istotną nowość tego przepisu polega na tym, że instytucja kapelana migrantów — mająca dotąd swój fundament w prawie specjalnym — została tu po raz pierwszy włączona do kodeksu, czyli do podstawowego zbioru prawa kościelnego⁵⁴. W ten sposób instytucja ta posiada odtąd mocny i trwały fundament prawa zwyczajnego i ogólnego.

W oddzielnym artykule poświęconym kapelanom, w tym również kapelanowi migrantów, nowy kodeks określa podstawowy status prawny tego urzędu. Zgodnie z kan. 564 kapelan migrantów jest kapłanem, „któremu powierza się stałą troskę pasterską”, czyli urząd duszpasterski w określonej wspólnotce wiernych. Urząd ten, gdy idzie o naturę i zakres władzy, może być zróżnicowany. Klauzula omawianego kanonu: *saltem ex parte* wskazuje, że związana z tym urzędem władza pasterska może być pełna bądź tylko częściowa.

Nowością w kodeksie jest określenie ogólnej zasady kompetencyjnej kapelana. Według kan. 566 §1 kapelan winien być wyposażony we wszystkie uprawnienia, których wymaga właściwe sprawowanie troski pasterskiej. Za minimum kompetencji wchodzących w zakres urzędu kapelana migrantów kanon ten uznaje „władzę spowiadania wiernych powierzonych jego pieczy, a także głoszenia im słowa Bożego, udzielania im Wiatyku i namaszczenia chorych oraz sakramentu bierzmowania tym, którzy znajdują się w niebezpieczeństwie śmierci”

Już z powyższych przepisów wynika, że kapelan migrantów może otrzymać także pełną władzę pasterską na wzór władzy proboszczowskiej.

⁵² *De pastoralis migratorum cura* nr 33 § 1—6.

⁵³ A. Caretta. *I missionari degli emigranti nella Costituzione Apostolica „Exsul Familia”*. Roma 1957.

⁵⁴ Kan. 568; P. Fanto. *Il nuovo Codice di Diritto Canonico e la pastorale della mobilità umana*. „Servizio Migranti” 19:1983 s. 416—418.

Wspomniane minimum kompetencyjne urzędu kapelana — zagwarantowane przez prawo kodeksowe — może być bowiem odpowiednio powiększone i rozszerzone przez szczegółowe przepisy prawa powszechnego (kan. 564), zwłaszcza specjalnego⁵⁵, a także przez prawo partykularne (kan. 564, 566 § 1) lub specjalną delegację (kan. 566 § 1). Zasadniczym czynnikiem różnicującym władzę i kompetencje kapelana migrantów jest rodzaj powierzonej mu placówki duszpasterskiej. Biskup diecezjalny może bowiem powierzyć kapelanowi którąś z wymienionych powyżej form duszpasterstwa migrantów⁵⁶.

Jeszcze innym sposobem rozwiązania — od strony organizacyjnej — potrzeb duszpasterskich migrantów jest urząd wikariusza parafialnego, który można powierzyć zwykłemu kapłanowi bądź kapelanowi (misjonarzowi) migrantów. Nowy kodeks wyraźniej, niż to czynił jego poprzednik⁵⁷, pozwala biskupowi diecezjalnemu ustanowić tego wikariusza według poczwórnej konfiguracji: dla całej parafii, dla określonej jej części (np. wikariat stały), dla określonego zespołu wiernych, do oznaczonej posługi w kilku parafiach (kan. 545 § 2). Zarówno z dawnej praktyki, jak i z dokumentów prawodawstwa specjalnego wynika, że zwłaszcza te trzy ostatnie formy ustanawiania wikariusza parafialnego były i są często praktykowane w duszpasterstwie różnych grup etnicznych, należących do tej samej parafii terytorialnej.

Szczególne odniesienie do sytuacji duszpasterskiej migrantów mają jeszcze inne instytucje kodeksowe, a zwłaszcza tłumacz przy spowiedzi (kan. 983 § 2, 990), zawieraniu małżeństw (kan. 1106) i przesłuchiowaniu świadków w sądzie kościelnym (kan. 1471), a także pełnomocnik przy zawieraniu małżeństw (kan. 1105).

*

Z całości powyższych rozważań wynika, że nowy kodeks w zdecydowanie szerszym zakresie, niż to czynił kodeks z 1917 r., uwzględnia szczególnie sytuację duszpasterską migrantów. Zawiera on liczne przepisy, stanowiące razem solidny fundament prawny dla duszpasterstwa migrantów, które — ciesząc się prawem obywatelstwa w podstawowym zbiorze prawa kościelnego — zostało w ten sposób wyraźnie dowartościowane. Także sami migranci mają odtąd zabezpieczony pełnoprawny status wiernych w Kościele na równi z wszystkimi innymi członkami ludu Bożego.

⁵⁵ *De pastoralis migratorum cura* nr 38—43; *Pro materna* I nr 1—8.

⁵⁶ J. Bakalarz. *Stan prawny polonijnych placówek duszpasterskich*. „Studia Polonijne”. T. III. Lublin 1979 s. 73—77.

⁵⁷ Kan. 476 § 2 KPK z 1917 r.; Bakalarz. *Parafia personalna* s. 93—94.

Główne idee i ustalenia prawne w tej dziedzinie kodeks przejął z uchwał Soboru Watykańskiego II oraz z dokumentów prawodawstwa specjalnego dotyczącego duszpasterstwa migrantów. Jego istotne rozwiązania zmierzają z jednej strony do uaktywnienia zorganizowanego według zasady terytorialnej duszpasterstwa ogólnego w odniesieniu do ludzi wędrujących, a z drugiej do stworzenia specjalnej struktury duszpasterstwa migrantów, opartego na personalnej zasadzie organizacji kościelnej. Jednakże kodeks nie rozgranicza sztucznie obu systemów duszpasterstwa; wręcz przeciwnie, dąży on do ich harmonijnego zintegrowania i wzajemnego dopełnienia w ramach poszczególnych kościołów partykularnych.

Nowy zbiór praw Kościoła wytycza tylko ogólne normy dotyczące duszpasterstwa migrantów, a szczegółowe przepisy w tej materii pozostawia do określenia w powszechnym prawie specjalnym i w prawie partykularnym.

DAS NEUE KIRCHENRECHT UND DIE MIGRANTENSEELSORGE

Zusammenfassung

Der neue Codex Iuris Canonici berücksichtigt die besondere Situation der Migrantenseelsorge in viel weiterem Umfang als der CIC von 1917. Vor allem verweist er auf die Anwesenheit der Migranten in der Kirche und sichert ihre vollrechtliche Position als Gläubige ab.

Eine Berechtigung der Migranten ist das Recht auf seelsorgerische Fürsorge, die ihr Zeremoniell, ihre Nationalität und ihre Sprache respektieren soll. Die Vorschriften des neuen Rechts streben einerseits eine Aktivierung der gewöhnlichen Seelsorge an den wandernden Menschen und andererseits die Schaffung einer speziellen Struktur der Migrantenseelsorge an.

Die neue Rechtssammlung skizziert nur die allgemeinen Normen hinsichtlich der Organisation der Migrantenseelsorge. Die detaillierten Vorschriften überlässt sie dem Spezial- und Partikularrecht zur Bestimmung.